

Prof. dr hab. Wanda Dróżka
Instytut Pedagogiki
Wydział Pedagogiki i Psychologii
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

R e c e n z j a

rozprawy doktorskiej mgr Agnieszki Gronkowskiej - Koziar, pt. „Społeczno-kulturowe i pedagogiczne uwarunkowania aktywności patriotycznej studentów nauk społecznych uczelni lubelskich”, napisanej pod kierunkiem naukowym ks. dr hab. Adama Maja COr, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Lublin 2022, Wydział Nauk Społecznych, s. 324, bibliografia, spis tabel, aneks: kwestionariusz ankiety.

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska ma charakter empiryczny. Przedmiotem analiz teoretycznych i badań empirycznych jest problem społeczno-kulturowych i pedagogicznych uwarunkowań aktywności patriotycznej studentów nauk społecznych uczelni wyższych w Lublinie.

Należy już na wstępie podkreślić, że podjęta w rozprawie problematyka jest ze wszech miar wartościowa, tak z uwagi na jej społeczny, obywatelski i pedagogiczny wymiar, jak również w aspekcie naukowym. Patriotyzm jako umiłowanie ojczyzny i troska o jej dobro, to kategoria naukowa, a zarazem wartość najcenniejsza, ściśle związana z historią Polski i losami Polaków, zakorzeniona w naszej mentalności i w tradycji narodu polskiego.

Wychowanie patriotyczne zawsze było obecne w edukacji szkolnej na wszystkich jej szczeblach, łącznie ze studiami wyższymi. Także i teraz w procesie edukacyjnym podkreśla się szczególne znaczenie kształtowania świadomości i osobowości młodego pokolenia w zakresie wiedzy, postaw, wzorców zachowań oraz aktywności społecznej, obywatelskiej i patriotycznej. Obecne konteksty związane z zagrożeniami militarnymi wzmagają jeszcze znaczenie tej problematyki; uświadamiają potrzebę refleksji nad tym, co to znaczy dzisiaj być patriotą oraz unaoczniają niejako konieczność wychowania do patriotyzmu.

Doktorantka słusznie podkreśla we wstępie rozprawy, że problematykę patriotyzmu należy rozpatrywać w kontekście wielorakich i zmieniających się uwarunkowań, tak rozwojowych, jak też społecznych i kulturowych. Szczególnie te ostatnie silnie rzutują dziś na procesy wychowawcze w szkole, a zwłaszcza na możliwości oddziaływać w tym zakresie w odniesieniu do młodzieży studiującej.

Z tego też względu, wysoko należy ocenić wybór przedmiotu badań i podjętą próbę diagnozy patriotycznej aktywności młodzieży akademickiej. Można bowiem zauważyć, że młodzieży tej należy poświęcić jak najwięcej uwagi edukacyjnej i naukowej. Tak ze względu na jej potencjał merytoryczny, wynikający z istoty studiów w naukach społecznych, jak również jej obecny i przyszły status zawodowy i inteligencki (misję), związany ze spodziewaną, odpowiedzialną aktywnością na rzecz dbałości o jakość tkanki społecznej i tożsamość narodową przyszłych pokoleń. Istotnie zwiększa wartość poznawczą i pedagogiczną badań zastosowanie jako wyjściowej personalistycznej teorii człowieka (s. 10).

Jednakże należy również mieć świadomość, że badania empiryczne nad patriotyzmem w ogóle, w tym młodzieży szkolnej i akademickiej w aspekcie edukacyjnym, nie należą do łatwych z uwagi na konteksty historyczne i polityczne, ustrojowe. Więcej takich badań, co unaoczniała Doktorantka, prowadzono w realiach politycznych systemu społecznego sprzed zmiany ustroju w Polsce w 1989 roku, zaś obecnie problematyka ta dosyć szybko się odradza na gruncie nauk społecznych w odmiennych realiach systemowych.

Doktorantka dobrze i przekonująco uzasadnia dokonany wybór problematyki badawczej oraz cele badań, pisząc we wstępie (s. 8) o niedostatku a nawet braku, w pewnych aspektach, badań nad aktywnością patriotyczną studentów oraz jej uwarunkowaniami. Badania takie są potrzebne, co zauważa, ze względu na konieczność poszukiwania właściwych oddziaływań pedagogicznych, mogących inspirować młodzież akademicką do zachowań patriotycznych (s. 8).

Przechodząc **do opisu struktury** niniejszej rozprawy doktorskiej pragnę zauważyć, iż jest ona właściwa dla prac naukowych, empiryczno-analitycznych w naukach społecznych. Obejmuje łącznie siedem rozdziałów merytorycznych, które układają się w trzy istotne dla prac empirycznych części: teoretyczne podstawy badań (dwa rozdziały), metodologiczny projekt badań, wyniki badań własnych (cztery rozdziały).

Recenzowana rozprawa ma spójny, logiczny układ, obejmujący cele badań, ich założenia teoretyczne, podstawy metodologiczne, przyjęte metody badań, sposób ich statystycznego opracowania. Należy wysoko ocenić dobór literatury przedmiotu, jej wieloaspektowy i interdyscyplinarny charakter oraz pogłębione analizy. Widoczna jest dobra orientacja Autorki w zawłościach teoretycznych, wszak temat obszerny, wyjątkowa pracowitość i odczytanie, co w pracy naukowej ma istotne znaczenie.

Rozdział pierwszy teoretyczny zatytułowany: "Podstawy teoretyczne aktywności patriotycznej" zawiera w swej treści analizę literatury pod kątem wyjaśnienia podstawowych pojęć zastosowanych w pracy. Przybliżone zostały zatem różne ujęcia definicyjne pojęcia patriotyzmu (aspekty filozoficzne,

chrześcijańsko - personalistyczne, historyczne, społeczne, psychologiczne) oraz aktywności patriotycznej i jej kategorii: intelektualnej, emocjonalnej, praktycznej.

Warto podkreślić kilka ważnych wątków z tych analiz, np. podkreślenie, że „polski patriotyzm zakorzeniony w myśli chrześcijańskiej ma swój wyraz w kulturze (...) przenikniętej kultem religijnym (...) ufnością w Bożą o[patrzną]”. (s. 25). W tym kontekście niezwykle wymowne i pedagogicznie nacechowane są fragmenty analiz przykładów heroizmu Polaków, świeckich i duchownych, którzy za miłość ojczyzny płacili niekiedy najwyższą cenę, cenę życia. Są to osoby mogące pełnić rolę wzorów osobowych godnych naśladowania dla współczesnych pokoleń.

Powołując się głównie na znawczynię i badaczkę nauczania Prymasa Wyszyńskiego, Ojca Świętego Jana Pawła II, a także Ks. Jerzego Popiełuszki prof. Alinę Rynio, (i innych autorów), Doktorantka rozważa zagadnienie patriotyzmu: w ujęciu Prymasa Wyszyńskiego jako okazywanie czci oraz odpowiedzialność za Ojczyznę i wszystko, co ją stanowi, naród, kulturę, religię, wychowanie, tożsamość, ojczystą ziemię, godność pracy ludzkiej, wzorce osobowe. (s. 20).; w ujęciu Jana Pawła II jako dojrzały patriotyzm, który przejawia się pielęgnowaniu rodzimej tradycji, szacunku do przeszłości narodu, pietyzmie wobec dziedzictwa duchowego i kulturowego, czci przodków”(s. 21); w ujęciu ks. Popiełuszki jako służba nie tylko ojczyźnie, ale także drugiemu człowiekowi”. (s. 23).

Z analiz tych autorka wysnuwa słuszne wnioski, że „przedstawione autorytety moralne, mówiąc o patriotyzmie, zwracały uwagę na wychowanie rodzinne i edukację historyczną (...)” (s.23).

Wnikliwa i wyczerpująca jest analiza kategorii współczesnego patriotyzmu. Autorka wyróżnia i omawia, na podstawie adekwatnej literatury odmiany patriotyzmu, jakie dziś występują w różnych ujęciach naukowych oraz społeczno-kulturowych.

Podobnie wnikliwie i rzetelnie przeprowadzone zostały dalsze analizy literatury przedmiotu dotyczące aktywności patriotycznej oraz jej kategorii: intelektualnej, emocjonalnej, praktycznej.

W rozdziale drugim, zatytułowanym: „Uwarunkowania aktywności patriotycznej studentów nauk społecznych”, składającym się z czterech podrozdziałów, na początku zaprezentowano przegląd literatury przedmiotu w zakresie przybliżenia psychopedagogicznej charakterystyki młodzieży akademickiej. Następnie omówiono kolejno: społeczno-kulturowe uwarunkowania aktywności patriotycznej studentów, pedagogiczne uwarunkowania aktywności patriotycznej studentów, specyfikę aktywności patriotycznej studentów. Należy docenić solidność analiz, właściwy dobór publikacji, jak również poświęcenie odpowiedniej uwagi pozycjom naukowym tradycyjnym i internetowym, obrazującym sytuację społeczną, psychiczną i pedagogiczną współczesnych studentów 'Tu i teraz'. Przeprowadzone analizy teoretyczne oraz stanu badań nad różnymi aspektami podjętej problematyki badawczej, doktorantka wykorzystała w projektowaniu swych badań, co obrazuje rozdział metodologiczny rozprawy.

W rozdziale tym zatytułowanym: „Metodologia własnych badań empirycznych” omówiono projekt badań własnych. Kolejno przedstawiono przedmiot i cele badań, następnie problemy badawcze,

zmiennie i wskaźniki, metody, techniki i narzędzia badawcze, teren badań i charakterystykę badanej grupy i na koniec organizację i przebieg badań.

Uwagi w odniesieniu do metodologii:

Problematyka badawcza została sformułowana adekwatnie do postawionych celów badań. Użyte pojęcia naukowe (zmiennie) są tymi, które zostały omówione szczegółowo w części teoretycznej rozprawy, a zatem: kategorie patriotyzmu, kategorie aktywności patriotycznej, dynamika form aktywności patriotycznej, uwarunkowania społeczno – kulturowe, uwarunkowania pedagogiczne.

W moim przekonaniu brakuje w części metodologicznej jasnej deklaracji, co do definicji i kategoryzacji powyższych zmiennych. We wstępie rozprawy są wprowadzane ogólne, i jak Autorka pisze - wstępne definicje (s. 9, 10), lecz przyjęte ostatecznie rozumienie pojęć (zmiennych) jest sygnalizowane (co należy jakby na nowo poszukać) w obszernych tekstach analiz teoretycznych. Na przykład na stronie 52, Autorka pisze, że „w niniejszej dysertacji zostanie przyjęty podział kategoryzacji patriotyzmu wskazany przez Andrzeja de Tchorzewskiego.”, która to kategoryzacja jest omówiona na s. 47, 48. Przybliżenie rozumienia tych pojęć, dosyć ogólne znajdujemy jeszcze w Zakończeniu pracy, s. 322/323.

Uważam, że dla większej przejrzystości wykładni metodologicznej podjętych badań, należałoby definicje umieścić po problemie głównym, wtedy byłoby wyraźnie widać, jakie są kategorie szczegółowe zmiennych globalnych. Podany schemat jest ponadto niepełny; nie obejmuje wartości zmiennych. Uczelnia, kierunek studiów i ewentualnie płeć, widziałabym jako zmienne pośredniczące? Wskaźniki to w przypadku badań ankietowych odpowiedzi na pytania.

Dla przykładu uwarunkowania pedagogiczne, jak wynika to z kwestionariusza ankiety, obejmują następujące zmienne szczegółowe: (s. 359, pyt. 22) edukacja przedakademicka; edukacja akademicka, akademickie organizacje promujące patriotyzm. Następnie trzy kolejne pytania: 23, 24, 25 zawierają wartości tych trzech powyższych zmiennych szczegółowych. I tak: edukacja przedakademicka obejmuje: edukację podstawową, edukację gimnazjalną, edukację w szkole średniej.

Edukacja przedakademicka, już bez odniesienia do poszczególnych etapów (pyt. 24) została skategoryzowana w liczbie dziesięciu form działań, co można by uznać za wartości. Kolejne uwarunkowania są podobnie kategoryzowane z użyciem skal obrazujących częstotliwość działań lub stopień wpływu na deklarowane zachowania patriotyczne. Tak szczegółowe kategoryzacje kwestionariusza wymagałyby odzwierciedlenia w koncepcji badań,

(w metodologii) jako rezultatu operacjonalizacji zmiennych, co prowadzi do narzędzi badawczych. Z drugiej zaś strony taki układ zmiennych zawierałby się na kilku lub kilkunastu stronach, i byłby jakby powtórzeniem kwestionariusza.

W badaniach zastosowano autorski kwestionariusz ankiety, obejmujący 27 pytań (aneks).

Generalnie należy docenić wyczerpujący charakter kwestionariusza, którego opracowanie wymagało wielkiej precyzji i wytrwałości, naukowej uwagi, rozeznania w doborze i analizie adekwatnej literatury i dotychczasowych badań.

Niejasne jest ponadto pojęcie (zmienna) dynamika, co Autorka miała tu na uwadze.

Powyższe moje uwagi krytyczne nie mają wszak na celu negacji tej części metodologii, gdyż w analizach literatury przedmiotu są podane definicje pojęć (zmiennych globalnych). Sam schemat zmiennych również ogólnie pozwala zorientować się w kierunkach poszukiwań badawczych. Gdyby jednak był pełniejszy, bardziej uszczegółowiony, byłoby to korzystniejsze dla koncepcji badań.

Dalsze uwagi dotyczą próby badawczej. Podjęte badania mają charakter empiryczny, ilościowy, statystyczny. Zatem najlepsza byłaby losowa lub losowo - warstwowa próba badawcza.

Doktorantka informuje, że postanowiono przeprowadzić badania wśród studentów nauk społecznych z kierunków: pedagogiki, psychologii, socjologii i bezpieczeństwa narodowego, z trzech uczelni wyższych w Lublinie: Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II (KUL), Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej (UMCS), Wyższej Szkoły Ekonomii i Innowacji (WSEI).

Badania przeprowadzono w latach 2021-2022 (czas Covidu - 19), stąd częściowo były to badania *on - line*. Ogółem w badaniach wzięło udział 402 studentów, których w rozprawie scharakteryzowano z uwagi na płeć, uczelnię, kierunek studiów, stopień studiów. Uważam, że można było, dla naukowej ścisłości badań, ustalić liczebności populacji (zbiorowości generalnej) w poszczególnych, przyjętych kryteriach próby, np. liczebności (puli) studentów pedagogiki, i innych wybranych kierunków, itd., na podstawie analizy odpowiednich danych w uczelniach. Próba badawcza byłaby bardziej reprezentatywna w stosunku do populacji badanych studentów, co wzmocniłoby istotność tych badań. Autorka ma tego świadomość, gdyż pisze o tym na s. 142 rozprawy –„(...) badający powinien wybrać grupę do badań tak, aby mogła ona stanowić najwierniejsze odbicie struktury, wszystkich elementów i wszystkich cech badanej populacji”(cyt. za Pilchem).

Kolejna drobna uwaga dotyczy wykorzystywania w rozprawach doktorskich poradników metodologicznych, typu, jak pisać prace magisterską, itp., zamiast naukowych publikacji z

dziedziny metodologii, co również zauważono w niniejszej rozprawie. Kilka pomyłek w nazwiskach cytowanych autorów, np. s. 68, Ewa Kobiałka- Szymborska, zaś nazwisko poprawne jest na s. 71- Ewa Kubiak-Szymborska. Jeszcze drobna uwaga, trybunalizm, raczej trybalizm? (s. 50).

W kwestii hipotezy; wydaje się, że wobec badań stanu i uwarunkowań aktywności patriotycznej studentów potrzebna byłaby hipoteza, gdyż w istocie są to badania wyjaśniające, nie zaś [proste badania opisowe. Wyraźnie z całości pracy wynika, że badano zależności pomiędzy kategoriami patriotyzmu i aktywności patriotycznej a czynnikami określonymi jako uwarunkowania pedagogiczne i społeczno-kulturowe. Wskazują na to analizy wyników badań z zastosowaniem specjalnych współczynników statystycznych oraz szereg tabel korelacyjnych.

Zebrane za pomocą kwestionariusza dane zostały poddane opracowaniu na różnych poziomach pomiaru, z wykorzystaniem metod statystycznych (s. 145).

Rozdziały empiryczne zawierają blisko 200 stron analiz, przy 130 stronach analiz teoretycznych, co należy zauważyć i docenić, gdyż jest to właściwa struktura pracy empirycznej. (A nie zaś taka, gdy, jak to się niestety zdarza, analizy teoretyczne są przytłaczających rozmiarów, co nie znajduje uzasadnienia w projektach badawczych.)

Rozdziały te obrazują kolejno: w rozdziale IV aktywność patriotyczną badanych studentów z uwagi na uczelnię i kierunek studiów, a płeć, (300 studentek, 102 studentów) - nie ma danych o zależnościach.

Następnie w rozdziale V, przedstawiono uwarunkowania społeczno - kulturowe aktywności patriotycznej badanych studentów, zaś w rozdziale VI - warunkowania pedagogiczne.

Rozdział VII zawiera bogate analizy statystyczne zawiązków i zależności pomiędzy uwarunkowaniami społeczno-kulturowymi i pedagogicznymi a podejmowaną aktywnością patriotyczną badanych studentów w poszczególnych jej kategoriach.

Trochę przytłacza zbyt drobiazgowo statystyka i korelacje, co oczywiście jest domeną badań ilościowych, statystycznych o charakterze masowym, badań empirycznych, w których twarde dowody decydują o rzetelności i trafności tych badań. Jak również, co w badaniach pedagogicznych istotne, pozwalają na uzasadnione wysuwanie tak uogólnień i interpretacji poznawczych, jak i wniosków praktycznych.

Zwraca uwagę wielość tych wniosków odnoszących się do poszczególnych obszarów uwarunkowań aktywności patriotycznej studentów. Wnioski te są mocno uzasadnione stwierdzonym w badaniach raczej średnim poziomem aktywności patriotycznej studentów oraz

słabym oddziaływaniem innych, poza rodziną, mediami i edukacją szkolną, środowisk społecznych, a zwłaszcza akademickich, jak też Kościoła i różnych organizacji społecznych.

Na kilku stronach Doktorantka formułuje szereg wniosków- postulatów w zakresie wychowania patriotycznego we wszystkich wyodrębnionych instytucjach i środowiskach oddziałujących na dzieci i młodzież, w rodzinie, szkole, Kościele, środowisku lokalnym, wreszcie uczelni wyższej, organizacjach akademickich.


Należy docenić trafność interpretacji Doktorantki stwierdzonego stanu rzeczy, gdy pisze, że (...) refleksji i badań domagają się uwarunkowania nieaktywności patriotycznej studentów i nieskuteczności wychowania jako takiego, a wychowania patriotycznego w szczególności” (s. 316).

Na uznanie zasługuję bogata bibliografia przedmiotu.

Moja uwaga końcowa dotyczy przyjęcia przedłożonej do recenzji rozprawy doktorskiej, pomimo paru uwag, ze względu na jej oryginalność, wysoką wartość naukową, ale również jej niekwestionowane znaczenie pedagogiczne, a przy tym niezwykłą aktualność tematu w obecnych globalnych kontekstach.

W uzasadnieniu należy ponadto podkreślić, że Doktorantka wykazała wysoką orientację w literaturze przedmiotu badań, umiejętność jej adekwatnej wobec problematyki badawczej analizy i interpretacji, jak również zdolność do wykorzystania literatury w celu konceptualizacji swego zamysłu badawczego. Wykazała dobry poziom opanowania umiejętności naukowo-badawczych. Wszakże sugerowałabym, aby w razie publikacji pracy, do czego zachęcam, Doktorantka uzupełniła rozdział metodologiczny o definicje, ew. hipotezę oraz uszczegółowienie układu zmiennych i wskaźników.

Konkludując, należy stwierdzić, że dysertacja Pani Mgr Agnieszki Gronkowskiej – Koziar spełnia kryteria rozpraw doktorskich zawarte w art. 13.1. Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki z dnia 14. marca 2003 roku. Wnioskuje zatem o przyjęcie rozprawy i dopuszczenie Doktorantki Pani Mgr Agnieszki Gronkowskiej – Koziar do publicznej obrony jej pracy doktorskiej.


Wanda Dróżka

Kielce, dn. 23. 11. 2022 r